

BAB 3

PENERBITAN ENSIKLOPEDIA DBP

3.1 Matlamat dan Peranan DBP

DBP sesungguhnya telah memainkan peranan yang besar dalam perkembangan industri buku tempatan, khasnya penerbitan buku dalam bahasa Melayu. DBP yang sudah wujud lebih 40 tahun tidak pernah ketinggalan dalam arus penerbitan buku di Malaysia. Institusi ini giat menerbitkan pelbagai bahan bacaan dalam bahasa Melayu seperti buku, majalah, dan penerbitan elektr--onik CD-ROM. DBP ialah satu-satunya badan yang diamanahkan kerajaan untuk menerbitkan seberapa banyak buku dalam bahasa Melayu sebagai usaha menambah khazanah penerbitan dan juga memartabatkan bahasa itu sebagai bahasa kebangsaan dan bahasa ilmu.

Matlamat utama DBP adalah untuk mengembangkan bahasa dan kesusasteraan Melayu. Tugas DBP seperti yang termaktub dalam Akta DBP 1959 (Akta Dewan Bahasa dan Pustaka. 1959, 7) ialah:

1. Untuk memperkembang dan memperkaya bahasa kebangsaan.
2. Untuk memperkembang bakat sastera, khususnya dalam bahasa kebangsaan.
3. Untuk mencetak atau menerbitkan atau membantu dalam percetakan atau penerbitan buku-buku, majalah-majalah, risalah-

risalah, dan bentuk kesusasteraan lain dalam bahasa kebangsaan dan bahasa-bahasa lain.

4. Menstandardisasikan ejaan dan sebutan, dan membentuk istilah-istilah teknik yang sesuai dalam bahasa kebangsaan.

Tugas ini merupakan matlamat pertama penubuhan DBP melaksanakan hasrat seluruh rakyat yang berusaha dengan gigih beberapa tahun sebelum itu untuk memartabatkan bahasa Melayu.

Di samping membina dan memajukan bahasa kebangsaan dan sastera kebangsaan, penerbitan juga merupakan aktiviti utama DBP. Dalam Akta DBP 1959 dinyatakan: untuk mencetak atau menerbitkan atau membantu mencetak atau menerbitkan buku-buku, majalah-majalah, risalah-risalah, dan bentuk-bentuk lain kesusasteraan dalam bahasa kebangsaan dan dalam bahasa-bahasa lain." Selain Akta DBP, Lembaga Pengelola DBP juga sentiasa mendapat arahan daripada kerajaan melalui Kementerian Pendidikan terhadap keperluan buku negara. Misalnya, keputusan Majlis Tindakan Negara pada tahun 1974, DBP dipertanggungjawabkan menerbitkan semua buku teks untuk sistem pendidikan negara bagi peringkat rendah dan menengah (Shaari Abdullah 1999).

3.2 Jabatan Penerbitan DBP

Penerbitan merupakan fungsi penting DBP kerana buku adalah alat yang paling berkesan untuk memajukan bahasa dan kesusasteraan. Melalui penerbitan buku, bahasa yang digunakan dan fikiran yang disampaikan itu akan dapat membantu mengembangkan bahasa dan sastera. Sejak DBP ditubuhkan (lebih 40 tahun), jumlah penerbitan yang dihasilkannya ialah 6996 judul (Lampiran 2). Buku pertama yang diterbitkan oleh DBP ialah karya terjemahan Za'ba yang berjudul *Anak Raja Anak Papa*, iaitu karya asalnya oleh Mark Twain (Katalog Penerbitan DBP 1956-1986, 3). Buku setebal 246 halaman ini dicetak oleh Malaya Publishing House (Pada masa ini DBP belum ada unit percetakannya sendiri hingga beberapa tahun kemudian).

Tahun-tahun awal hingga tahun 1969, terbitan DBP hanya 313 judul. Menjelang tahun 1980, penerbitannya meningkat kepada 782 judul dan pertambahan judul meningkat lagi kepada 1760 pada tahun 1980-an. Dari tahun 1990 hingga 1994, jumlah buku terbitan DBP terus bertambah sebanyak 2503 judul. Dari tahun 1995 hingga 1999, jumlah terbitan DBP ialah 1638 judul.

Untuk menangani permintaan buku yang semakin bertambah, DBP mempunyai bahagian yang khusus menguruskan kerja-kerja penerbitan. Pada peringkat awal penubuhannya, segala urusan penerbitan buku dikendalikan oleh Jabatan Pengarang, Penterjemahan, dan Penerbitan.

Kemudian jabatan ini dijadikan Jabatan Penerbitan yang dibahagikan kepada dua, iaitu Bahagian Penerbitan Umum (BPU) dan Bahagian Buku Pelajaran (BBP). BPU menerbitkan buku-buku berbentuk umum untuk kegunaan dewasa, remaja, dan kanak-kanak, manakala BBP pula menerbitkan buku-buku yang berkaitan dengan sekolah dan pengajian tinggi.

BPU mula berfungsi pada 15 Julai 1975. Sebelum itu semua urusan penerbitan diletakkan di bawah Bahagian Pengembangan Sastera (BPS). Dalam penyusunan semula struktur organisasi DBP pada tahun 1975, BPS dibahagikan kepada Bahagian Pengembangan Sastera dan BPU. Pengasingan kepada dua bahagian ini amat penting dalam pengurusan dan pentadbiran DBP untuk melicinkan proses penerbitannya. Serentak dengan penubuhan BPU, dua cawangan ditubuhkan, iaitu Cawangan Buku Kanak-kanak dan Cawangan Buku Dewasa. Menjelang tahun 1979, cawangan-cawangan yang ada di BPU telah membentuk identiti cawangan masing-masing dalam usaha mengendalikan dan menerbitkan buku dan majalah. Pada masa inilah setiap cawangan berjaya merancang penerbitan buku untuk tahap umum, dewasa, dan kanak-kanak (termasuk remaja) dengan teliti, iaitu dari peringkat manuskrip hinggalah kepada terbitnya sesebuah buku.

Pada tahun 1986, melalui penyusunan semula struktur organisasi DBP, semua kerja dalam bidang penerbitan, percetakan, dan perniagaan diletakkan di bawah satu jabatan yang dinamakan Jabatan Penerbitan.

Jabatan ini diketuai oleh Pengarah Penerbitan (Laporan Tahunan DBP. 1986,6). Dua bahagian baharu, iaitu Bahagian Terjemahan dan Bahagian Majalah diwujudkan dalam jabatan ini. Penubuhan Bahagian Terjemahan dibuat selaras dengan cadangan Majlis Tindakan Negara pada tahun 1982 yang mengkehendaki DBP mewujudkan satu bahagian khusus bagi tujuan menterjemahkan dan menerbitkan hasil-hasil tulisan yang bermutu dan berguna dalam bahasa asing ke dalam bahasa Melayu untuk masyarakat Malaysia. Penubuhan Bahagian Majalah pula bertujuan untuk meningkatkan profesionalisme dalam bidang penerbitan majalah. Pada tahun 1987, Unit Ensiklopedia pula ditubuhkan dan diletakkan di bawah Jabatan Penerbitan (Laporan Tahunan DBP.1987, 14). Penubuhan unit ini menandakan permulaan usaha untuk menyediakan *Ensiklopedia Sejarah dan Kebudayaan Melayu* secara serius. Matlamat Jabatan Penerbitan ini masih tidak berganjak daripada matlamat asal DBP, iaitu mengembangkan bahasa Melayu sebagai bahasa ilmu, bahasa intelektual, bahasa persuratan, dan bahasa pendidikan melalui penerbitan.

Pada 1 Disember 1995, sekali lagi struktur organisasi DBP mengalami penyusunan semula (Laporan Tahunan DBP. 1995, 39). Hasil daripada penyusunan semula itu, Bahagian Penterjemahan ditiadakan, sebaliknya fungsi tersebut telah diambil alih oleh Biro Terjemahan Negara. Kedua, DBP menubuhkan Bahagian Sains dan Teknologi bagi melaksanakan tanggungjawab menerbitkan buku dalam bidang sains dan teknologi. Ketiga, BPA yang menerbitkan buku penerbitan umum

ditiadakan, namun penerbitan buku umum masih dibuat dan diuruskan oleh Bahagian Buku/Teks Sekolah/IPT. Di bawah struktur yang baharu ini, bahagian-bahagian yang mengendalikan penerbitan buku diletakkan di bawah Jabatan Khidmat Sokongan dan Teknikal yang diketuai oleh seorang pengarah. Antara bahagian tersebut ialah Bahagian Buku/Teks Sekolah/IPT, Bahagian Sains dan Teknologi, Bahagian Ensiklopedia, Bahagian Majalah, Bahagian Agama dan Tamadun Islam, Bahagian Reka Bentuk, Bahagian Penyelarasan Penerbitan, Bahagian Hak Cipta, dan Bahagian Pemasaran dan Perniagaan.

Sebagai langkah memperkukuh organisasi DBP, struktur organisasi yang disusun dalam fasa pertama pada tahun 1995 telah disusun dan diperkemas pada awal tahun 1999 (Lampiran 3). Dalam penyusunan semula fasa kedua ini, penubuhan, pengasingan, dan penyatuan fungsi tertentu telah dilaksanakan. Penubuhan Jabatan Penerbitan bertujuan untuk meletakkan fungsi dan struktur penerbitan setaraf dengan struktur dan fungsi bahasa dan sastera di DBP. Ini selaras dengan Akta DBP yang meletakkan penerbitan sebagai satu daripada tiga fungsi penting DBP, yakni fungsi bahasa, sastera, dan penerbitan.

Dalam struktur organisasi fasa pertama (1995), fungsi penerbitan berada di bawah Jabatan Khidmat Sokongan dan Teknikal yang kerjanya lebih tertumpu pada khidmat sokongan seperti percetakan, pemasaran, dan hal-hal teknikal berkaitan dengan pengeluaran buku. Memandangkan fungsi penerbitan melibatkan perancangan, pengurusan

editorial, serta kerja-kerja intelektual lain dalam bidang penerbitan sebelum hasil penerbitan dikeluarkan, maka di bawah penyusunan semula fasa kedua ini, semua bahagian yang berkaitan dengan editorial termasuk Unit Hak Cipta, dipertanggungjawabkan kepada Pengarah Penerbitan. Bahagian-bahagian yang diletakkan di bawah Jabatan Penerbitan ialah Bahagian Sains Sosial dan Kemanusiaan, Bahagian Agama, Falsafah dan Tamadun Islam, Bahagian Majalah, Bahagian Ensiklopedia, Bahagian Sains dan Teknologi, Unit Hak Cipta, dan Unit Multimedia.

Pada tahun 1999, Jabatan Penerbitan mempunyai 82 orang editor yang memegang jawatan Pegawai Perancang Bahasa. Empat puluh lapan orang ialah editor dalam kategori A (mempunyai ijazah) dan 36 orang ialah editor dalam kategori B (tidak mempunyai ijazah). Jumlah editor di setiap bahagian tersebut adalah seperti pada halaman berikut:

Jadual 3.1: Pembahagian Editor di Jabatan Penerbitan

BAHAGIAN/UNIT	KATEGORI A	KATEGORI B	JUMLAH
Sains Sosial dan Kemanusiaan	14	11	25
Agama, Falsafah, dan Tamadun Islam	7	7	14
Majalah	5	9	14
Ensiklopedia	10	3	13
Sains dan Teknologi	8	3	13
Hak Cipta	1	-	1
Multimedia	1	1	2
JUMLAH	46	36	82

Sumber: Bahagian Pengurusan Personel

Memandangkan pentingnya program penerbitan dalam usaha DBP membina dan mengembangkan bahasa dan sastera Melayu, maka Dasar Penerbitan DBP sentiasa dikaji dari semasa ke semasa untuk memastikan fungsi penerbitan tetap relevan dengan kehendak pengguna/pelanggan dan mendukung pencapaian matlamat DBP. Justeru itu, untuk memenuhi hasrat ini, Dasar Penerbitan DBP telah digubal semula hasil daripada rumusan Konvensyen Penerbitan DBP pada pertengahan tahun 1999. Hasil penggubalan itu diharap dapat menjadikan DBP salah satu badan penerbitan antarabangsa.

DBP telah bersedia menghadapi penerbitan di alaf baharu. Penerbitan dalam bentuk konvensional akan bersaing dengan penerbitan elektronik. Oleh itu projek utama penerbitan DBP mestilah merangkumi

penerbitan konvensional dan elektronik, dengan reka bentuk dan isi yang lebih bermutu tinggi untuk memenuhi keperluan pembaca Malaysia yang terdiri daripada pelbagai kumpulan etnik. Program ini juga akan memastikan bahawa judul yang diterbitkan akan dimanfaatkan oleh pembacanya yang mulai terdedah dengan ledakan teknologi maklumat, di samping memenuhi tanggungjawab sosial DBP. Judul-judul yang diterbitkan oleh DBP dijangka akan menjadi judul yang laris di pasaran, yang dapat membina tamadun serta dapat merangsang minda pembaca.

Program penerbitan DBP memberi tumpuan kepada penerbitan buku dan bahan rujukan, kamus dan ensiklopedia, majalah dan jurnal berkala, buku teks sekolah rendah dan menengah, buku umum peringkat dewasa, remaja, dan kanak-kanak, dan buku untuk institusi pengajian tinggi.

3.3 Penubuhan dan Matlamat Bahagian Ensiklopedia

DBP telah menangani projek penerbitan ensiklopedia sejak tahun 1975 (Lampiran 4). Pada masa itu tugas merancang dan melaksanakan projek ensiklopedia diusahakan oleh Bahagian Buku Pelajaran (BBP), iaitu "merancang dan melaksanakan projek ensiklopedia dan karya asli selain daripada sains dan teknologi untuk menengah atas dan universiti" (Organisasi Kerajaan Malaysia 1975, 284-285). Dua projek ensiklopedia yang dilaksanakannya dengan kerjasama Kementerian Pelajaran Malaysia ialah *Ensiklopedia Sains* (1976) dan *Ensiklopedia Perintis* (1976), serta *Ensiklopedia Tanya Jawab* (1984). Di samping itu, Unit

Agama (di bawah pentadbiran BBP) pula mengendalikan projek terjemahan dan adaptasi *Ensiklopedia Sirah* dan *Ensiklopedia Ekonomi Islam*; kedua-dua judul ini terbit pada tahun 1992.

Kini, Bahagian Ensiklopedia bertanggungjawab sepenuhnya dalam pengendalian projek ensiklopedia DBP. Walau bagaimanapun, Bahagian Agama, Falsafah dan Tamadun Islam masih menangani projek terjemahan dan adaptasi ensiklopedia (bidang agama). Pada tahun 2000, bahagian ini telah menerbitkan *Ensiklopedia Islam Safir*. Bahagian ini masih meneruskan terjemahan dan adaptasi jilid-jilid *Ensiklopedia Sirah* dan *Ensiklopedia Islam Safir*. Dalam bab ini, pengkaji akan memberi tumpuan yang khusus kepada projek-projek yang dilaksanakan di Bahagian Ensiklopedia sahaja.

Pada tahun 1987, Unit Ensiklopedia ditubuhkan dan diletakkan di bawah Jabatan Penerbitan. Penubuhan unit ini menandakan DBP ke arah mengusahakan penerbitan ensiklopedia dengan lebih terancang. Unit Ensiklopedia kemudian ditukar nama kepada Bahagian Ensiklopedia. Penukaran nama tersebut telah dibuat selaras dengan keputusan Pengurusan DBP untuk menukarkan status unit kepada bahagian di seluruh DBP pada tahun 1989. Matlamat, falsafah, wawasan, misi, dan piagam pelanggan Bahagian Ensiklopedia seperti yang terdapat dalam Lampiran 5.

Bahagian Ensiklopedia diketuai oleh Haji Khalid bin Haji Ahmad sebagai Ketua Bahagian. Pada tahun 2000, jumlah staf bahagian ini ialah seramai 20 orang, iaitu 13 orang editor dan 7 orang staf pentadbiran (Buku Perancangan Penerbitan Bahagian Ensiklopedia 2000). Untuk Carta Struktur Organisasi, lihat Lampiran 6.

Sebuah Jawatankuasa Perancangan Bahagian dibentuk yang berfungsi sebagai perancang dan pelaksana projek serta tempat berbincang untuk menyelesaikan masalah. Jawatankuasa ini dipengerusikan oleh Ketua Bahagian sendiri, manakala ahli-ahlinya terdiri daripada lapan orang editor dan seorang ketua kerani. Jawatankuasa ini mengadakan mesyuarat sebulan sekali atau mengikut keperluan. Di samping itu, jawatankuasa ini juga merancang latihan dan aktiviti-aktiviti pembangunan staf serta merancang anggaran belanjawan projek.

Tugas para editor di Bahagian Ensiklopedia ialah memantau pelaksanaan projek, mengadakan bengkel bersama-sama pakar bidang seperti bengkel perolehan entri, bengkel kawalan mutu, membimbing penulis dan membuat kerja-kerja editorial, iaitu menyediakan manuskrip bersih dan lengkap untuk diserahkan kepada Bahagian Penyelarasan Penerbitan, yakni bahagian yang menguruskan manuskrip daripada peringkat pracetak hingga siap cetak/terbit.

3.4 Projek Penerbitan Bahagian Ensiklopedia

Dari tahun 1987 hingga 2001, Bahagian Ensiklopedia telah dan sedang menangani lapan projek ensiklopedia. Projek-projek tersebut adalah seperti berikut:

- *Ensiklopedia Pelajar* – 9 jilid; karya asli
- *Ensiklopedia Sejarah dan Kebudayaan Melayu* – 5 jilid; karya asli
- *Ensiklopedia Bahasa Utama Dunia* – 1 jilid; karya terjemahan.
- *Ensiklopedia Sastera Dunia* – 6 jilid; karya terjemahan.
- *Ensiklopedia Sains dan Teknologi* – 12 jilid; karya asli.
- *Ensiklopedia Umum Pelajar* – 12 jilid; karya asli.
- *Ensiklopedia Dunia* – 22 jilid; karya terjemahan.
- *Ensiklopedia Bahasa dan Sastera Melayu* – 2 jilid; karya asli.

3.4.1 Ensiklopedia Pelajar (EP)

Ensiklopedia ini merupakan projek pertama sejak Unit Ensiklopedia ditubuhkan di DBP (lihat hlm. 4). Ensiklopedia ini adalah sebuah karya asli dan terbit sepenuhnya pada tahun 1990. Sejak EP diterbitkan sehingga kini, masih belum ada usaha untuk menyemak semula dan mengemaskinikan ensiklopedia ini.

3.4.2 Ensiklopedia Sejarah dan Kebudayaan Melayu (ESKM)

Rancangan DBP untuk menerbitkan ensiklopedia karya asli tentang sejarah dan budaya Melayu sudah lama dibincangkan. Setelah melalui beberapa siri perbincangan yang melibatkan para cendekiawan dan ahli Lembaga Pengelola DBP, kata sepakat diputuskan untuk menerbitkan

ensiklopedia yang mencerminkan keagungan dan ketamadunan bahasa dan bangsa Melayu. Justeru itu, rancangan penerbitan ESKM telah diluluskan oleh Lembaga Pengelola DBP pada tahun 1988 (DBP-14/194/3/1). Impian DBP menjadi realiti apabila ESKM berjaya diterbitkan dan dilancarkan pada 22 Jun 1999.

Sasaran pembaca ESKM ialah pelajar, mahasiswa, orang awam dan sesiapa sahaja yang berminat untuk mendapatkan maklumat yang berkaitan bangsa Melayu terutamanya mengenai bahasa, sastera, budaya, tokoh, dan peristiwa sejarah yang penting dan pelbagai ilmu pengetahuan lainnya (lihat hlm. 8-9).

Setelah terbit, pihak editorial ESKM berusaha untuk menyemak dan mengemaskinikan kesemua jilid, di samping membuat perolehan entri tambahan (baharu). Pihak editorial juga merancang untuk menerbitkan buku tahunan ESKM bagi memastikan penerusan 'hayatnya' dan juga menerbitkan ESKM dalam bentuk CD-ROM.

3.4.3 *Ensiklopedia Bahasa Utama Dunia (EBUD)*

Ensiklopedia ini terbit pada tahun 1998 (lihat hlm. 9). Rancangan penerbitan EBUD telah diluluskan pada 29 Januari 1996 (DBP/8-4/66/1/10 (16). Karya ini merupakan projek terjemahan daripada buku *The Major Languages of the World*, terbitan Croom Helm Ltd. London & Sydney, yang terdiri daripada empat jilid, iaitu:

- *The Major Languages of Eastern Europe.*

- *The Major Languages of Western Europe.*
- *The Major Languages of South Asia, The Middle East and Africa.*
- *The Major Languages of East and South East Asia.*

Ensiklopedia ini sesuai untuk mahasiswa dalam jurusan linguistik, pengkaji bahasa dan pembaca umum. Setakat ini, pihak editorial masih belum ada rancangan untuk mengemaskinikan bahan (Salmi, wawancara).

3.4.4 *Ensiklopedia Sastera Dunia (ESD)*

Ensiklopedia ini terbit pada tahun 2000 (lihat hlm. 9). Projek yang diluluskan penerbitannya pada 29 Januari 1996 (DBP/8-4/66/1/10 (16)) ini berteraskan usaha menterjemah dan mengadaptasi *Encyclopedia of World Literature in the 20th Century*, terbitan The Continuum Publishing Company, New York. Karyanya yang asal mengandungi lima jilid, termasuk jilid tambahan dan indeks (Jilid 5). Ensiklopedia versi bahasa Melayu pula mempunyai enam jilid dengan tambahan entri tentang sastera Malaysia, Indonesia, Singapura, dan Brunei. Tujuan penerbitan ESD adalah untuk memperkenalkan kesusasteraan dunia kepada masyarakat berbahasa Melayu.

ESD mula diusahakan penerbitannya pada 31 Julai 1998 dengan termeterainya perjanjian pengkomisian antara DBP dengan Syarikat Maamal Grafik Sdn. Bhd. Bermula pada tarikh tersebut, syarikat ini diberi tempoh selama 10 bulan untuk menyiapkan bahan, iaitu menguruskan

kerja-kerja menterjemah, menyunting, mengatur huruf, dan kerja-kerja lain yang berkaitan sehingga ke peringkat penyediaan Naskhah Sedia Kamera (NSK) dan filem positif. Pihak DBP pula mengawal mutu dan penjadualan kerja yang dilakukan oleh syarikat. Pengawalan ini dilakukan oleh pihak editorial dengan dibantu oleh Jawatankuasa Penasihat dan Pakar Bidang ESD. Seterusnya, bahan yang siap dicetak dan diedarkan oleh DBP. ESD juga dirancang terbit dalam bentuk CD-ROM (Salmi, wawancara).

3.4.5 *Ensiklopedia Sains dan Teknologi (EST)*

Rancangan penerbitan EST bermula pada tahun 1995 (DBP/6-4/66/1/13) dan merupakan projek kerjasama antara DBP dan Universiti Teknologi Malaysia (UTM) (lihat hlm.10). Menerusi Memorandum Persefahaman Projek Penerbitan Bersama yang termeterai secara rasmi pada 26 September 1993, DBP dengan Penerbit UTM telah menggembeleng idea, kepakaran, dan pengalaman masing-masing untuk meningkatkan penerbitan buku sains dan teknologi dalam bahasa Melayu. Dalam beberapa perbincangan dan pertemuan kemudiannya, Jawatankuasa Penyelarasan Projek Penerbitan Bersama DBP-UTM bersepakat untuk menerbitkan EST. Projek ini mendapat pinjaman khas daripada Kementerian Kewangan Malaysia sebanyak RM 8 juta, iaitu. RM 4.5 juta diperuntukkan kepada UTM dan RM 3.5 juta diperuntukkan kepada DBP.

Mengikut perancangannya, sebanyak 12 jilid akan diterbitkan dan jilid kesemuanya dijangka terbit pada tahun 2002. Pada tahun 2000, sebanyak tiga jilid telah terbit, iaitu:

- Jilid 1 *Kejuruteraan Kimia dan Sumber Asli* (794 hlm; RM 193.00)
- Jilid 2 *Kejuruteraan Mekanikal* (676 hlm; RM 168.00)
- Jilid 3 *Perubatan dan Kesihatan* (470 hlm; RM 136.00)

Jilid 4 dan 5 sedang diatur huruf, manakala Jilid 6 – 12 masih dalam proses pembinaan. Kumpulan sasaran yang menggunakan ensiklopedia ini ialah pelajar sekolah menengah hingga pelajar di institusi pengajian tinggi (khususnya pada peringkat matrikulasi hingga Tahun 2). Oleh itu pendekatan dan cara penulisan entri disesuaikan dengan kelompok sasaran tersebut.

Bagi melaksanakan projek ini, UTM bertanggungjawab pada tahap pembinaan, tahap pembangunan, tahap am, dan tahap pentadbiran yang melibatkan pembinaan entri, penilaian entri, penyuntingan entri, dan penyediaan manuskrip bersih. DBP pula bertanggungjawab pada tahap pengeluaran yang melibatkan atur huruf (pracetak), cetak, dan tahap pemasaran dan jualan.

3.4.6 Ensiklopedia Umum Pelajar (EUP)

Ensiklopedia ini adalah sebuah karya asli yang dirancang dalam Sasaran Kerja Utama DBP (1995-2000). Pengurusan DBP menetapkan penerbitan EUP dalam bentuk bahan bercetak dan CD-ROM. Projek ini

telah dimulakan pada tahun 1996 (DBP/8-4/66/1/12 (7) dan jilidnya dijangka terbit pada tahun 2002.

EUP ditujukan khusus untuk pelajar sekolah menengah dan prauniversiti. Ensiklopedia ini juga boleh dimanfaatkan oleh guru, ibu bapa, penyelidik, dan pembaca umum. Kandungan EUP berasaskan kurikulum dan kokurikulum sekolah menengah di samping perkara lain yang menarik minat pembaca sasaran. Ensiklopedia ini merangkumi bidang sejarah, kebudayaan dan agama, sains, sains gunaan, sastera, geografi, ekonomi dan bahasa. EUP dirancang terbit sebanyak 12 jilid dan setiap jilid mengandungi 200 halaman.

3.4.7 *Ensiklopedia Dunia (ED)*

Rancangan penerbitan ED telah diluluskan pada tahun 1993 (DBP/3-3.3/194/2/17-15). Projek ini merupakan karya terjemahan daripada *The World Book Encyclopedia*, terbitan World Book Incorporation, Chicago. Sebahagian besar entri yang dipilih daripada karya asal ini diterjemahkan ke dalam bahasa Melayu secara keseluruhannya dan sebahagiannya diadaptasi, ditambah fakta atau diringkaskan. Selain entri karya asal, ED juga memuatkan entri yang diterjemah daripada *Global Arabic Encyclopedia*, iaitu ensiklopedia versi Arab, terbitan Encyclopedia Works Publishing and Distribution, Riyadh, Arab Saudi. ED turut memuatkan entri tentang Malaysia dan negara jiran seperti Brunei, Singapura, dan Indonesia yang ada kaitan dengan rumpun Melayu.

Projek penerbitan ED dilaksanakan secara usaha sama antara DBP dengan DTP Enterprise Sdn. Bhd. Perjanjian pengkomisian penerbitan telah ditandatangani oleh kedua-dua belah pihak pada 20 Mac 1997. Bermula pada tarikh tersebut, syarikat diberi tempoh selama 30 bulan untuk menyiapkan NSK. Pihak DBP pula akan mengawal mutu dan penjadualan kerja yang dilakukan oleh syarikat. Pengawalan ini dilakukan oleh pihak editorial dengan dibantu oleh Jawatankuasa Penasihat dan Pakar Bidang ED.

Walau bagaimanapun, tempoh yang telah ditetapkan tidak dapat ditepati oleh syarikat berkenaan. Syarikat telah mendapat kebenaran untuk melanjutkan tempoh pengkomisian projek ini selama 28 minggu bermula dari tarikh 11 November 1999 hingga 10 Jun 2000. Sekali lagi syarikat gagal menepati tempoh perlanjutan yang dimohon. Sehingga kini, pihak editorial sedang menyemak akhir bahan yang siap diatur huruf dan ED dijangka dicetak pada pertengahan tahun 2001 (Haji Khalid, wawancara).

3.4.8 *Ensiklopedia Bahasa dan Sastera Melayu (EBSM)*

Projek ini telah diluluskan penerbitannya pada 25 Oktober 1999 (DBP/6-4/66/1/9 (10). Tempoh pelaksanaan projek ialah tiga tahun bermula dari tarikh kelulusan sehingga siap manuskrip bersih pada Disember 2002 (Buku Perancangan Penerbitan Bahagian Ensiklopedia 2000). Tujuan utama projek EBSM adalah untuk mendokumentasikan segala maklumat tentang bahasa dan sastera Melayu dalam bentuk ensiklopedia yang

akan dijadikan rujukan di samping menjadikannya sebagai khazanah persuratan Melayu.

EBSM ialah penerbitan karya asli yang akan diterbitkan dalam dua jilid; satu jilid bahasa Melayu dan satu jilid sastera Melayu. Setiap jilid diolah berdasarkan prinsip tematik. Dengan kata lain, setiap jilid mengandungi tajuk dan subtajuk bidang masing-masing. Bagi jilid bahasa Melayu, cakupannya terdiri daripada sejarah bahasa Melayu, sistem bunyi, sistem tulisan, etimologi, kosa kata, morfologi, sintaksis, laras, wacana, dialek, dan estetika bahasa. Bagi jilid sastera Melayu pula, aspek-aspek yang ditangani ialah sastera tradisional yang terdiri daripada sastera lisan, sastera undang-undang dan tatanegara, sastera kitab, cerita nabi; manakala sastera moden merangkumi drama, cerpen, novel, puisi, teori sastera, kritikan sastera, dan perkembangan setiap genre kesusasteraan Melayu.

3.4.9 Peruntukan Projek

Dari segi peruntukan pula, Bahagian Ensiklopedia diberikan sejumlah peruntukan belanjawan mengurus pada setiap tahun. Peruntukan ini diagih-agihkan kepada setiap projek penerbitan yang dilaksanakan dan juga peruntukan untuk perbelanjaan am dan pentadbiran. Untuk tahun 2000, Bahagian Ensiklopedia mendapat peruntukan sebanyak RM700,000.00. Belanjawan keseluruhan Bahagian Ensiklopedia untuk tahun 2000 adalah seperti berikut:

Jadual 3.2: Pengagihan Peruntukan Projek

PROJEK	PERUNTUKAN
Ensiklopedia Umum Pelajar	310,000.00
Ensiklopedia Sejarah dan Kebudayaan Melayu	25,000.00
Ensiklopedia Bahasa Utama Dunia	2,000.00
Ensiklopedia Sastera Dunia	10,000.00
Ensiklopedia Dunia *	
Ensiklopedia Sains dan Teknologi	15,000.00
Ensiklopedia Bahasa dan Sastera Melayu	235,000.00
Am dan Pentadbiran	103,000.00
JUMLAH	700,000.00

*Menggunakan peruntukan tabung kumpulan wang

Ensiklopedia Dunia (peruntukan 2000 – RM231,172.00)

Sumber: Buku Perancangan Bahagian Ensiklopedia, 2000

3.5 Jenis Karya dan Kaedah Pelaksanaan Projek

Setakat ini DBP mengusahakan dua jenis karya, iaitu karya asli dan karya terjemahan. Dari segi pelaksanaannya pula, projek-projek yang diusahakan boleh dikelompokkan kepada tiga kategori, iaitu:

- Projek yang dilaksanakan sepenuhnya oleh DBP.
- Projek yang dilaksanakan secara kerjasama.
- Projek yang dilaksanakan secara pengkomisian.

Perincian taburannya adalah seperti berikut:

Jadual 3. 3: Taburan Projek Bahagian Ensiklopedia

Kaedah Pelaksanaan	Karya Asli	Karya Terjemahan
Pelaksanaan sepenuhnya oleh DBP	EP ESKM EUP EBSM	EBUD
Kerjasama	EST	
Pengkomisian		ESD ED

3.5.1 Pelaksanaan Projek Karya Asli

Sebanyak empat judul atau projek ensiklopedia karya asli yang diusahakan oleh DBP. Projek-projek tersebut ialah EP, ESKM, EUP, dan EBSM. Pada dasarnya, semua projek ini dilaksanakan mengikut prosedur atau aliran kerja yang sama. Namun begitu, setiap projek mempunyai manual dan gaya penerbitan masing-masing. Untuk menjelaskan cara atau kaedah pelaksanaan projek karya asli, pengkaji memilih ESKM sebagai contoh.

a) *Tenaga Kerja*

Bagi memastikan usaha menangani pembinaan dan penerbitan ESKM ini mampu dijalankan secara terancang, cepat, dan sistematik, dua sumber tenaga kerja diadakan, iaitu tenaga kerja dalaman dan tenaga kerja luaran.

i) Tenaga Kerja Dalam

Dalam melaksanakan projek ini, Ketua Bahagian bertindak sebagai Ketua Projek. Seorang editor kanan ditugaskan sebagai pengurus atau penyelaras projek, manakala empat orang editor menjalankan kerja-kerja editorial mengikut bidang masing-masing, iaitu sejarah, sastera, bahasa, dan kebudayaan. Keempat-empat editor ini dikenali sebagai editor bidang. Tugas editor bidang secara lebih terperinci adalah seperti berikut:

- Membuat perolehan, penilaian, dan penyuntingan substantif teks dan ilustrasi serta penyuntingan setiap entri.
- Menyediakan perancangan dan anggaran belanjawan tahunan projek.
- Mencadangkan nama pakar bidang, penilai, penulis, editorial, dan produksi.
- Mencadangkan kadar bayaran pakar bidang, penilai, penulis, pelukis, jurufoto, dan pembuat indeks.
- Mengatur dan memanggil mesyuarat pakar bidang, menyediakan laporan kemajuan dan keputusan mesyuarat dari semasa ke semasa.
- Menyediakan panduan penulisan entri, panduan penilaian, prosedur kerja, dan gaya penerbitan ESKM.
- Menyelia dan mengawal pelaksanaan dan kemajuan projek.

Pemilihan, pengumpulan, dan penyediaan ilustrasi pula, ditugaskan kepada seorang editor ilustrasi. Selain editor, tiga orang staf pentadbiran menjalankan tugas-tugas seperti urusan surat menyurat, merekodkan

penerimaan entri, menyediakan tempat mesyuarat atau bengkel, mengawal perbelanjaan, urusan bayaran, dan penaipan bahan.

ii) Tenaga Kerja Luaran

Pengendalian projek ESKM ini didukung oleh tiga jawatankuasa penting. Mereka ini pada umumnya bertanggungjawab membina konsep, skop, dan kandungan serta memastikan penerbitan ESKM berkualiti dan mengikut jadual. Jawatankuasa tertinggi yang bertanggungjawab menggubal segala dasar yang berkaitan dengan projek ini ialah Panel Penasihat. Di samping itu, dua buah jawatankuasa lain turut dibentuk, iaitu Jawatankuasa Pakar Bidang dan Jawatankuasa Teknikal.

Panel Penasihat

Keahlian : Pengerusi Jawatankuasa Penerbitan

Seorang Ahli Lembaga Pengelola

Ketua Pengarah

Pengarah Penerbitan

Ketua Bahagian Ensiklopedia (setiausaha)

Bidang Tugas :

- Memperakui perancangan projek ESKM dan penjadualan kerja.
- Menasihati dan menyelaras urusan berkaitan proses penyediaan dan penulisan entri.
- Memperakui mutu entri yang hendak diterbitkan.

- Menyelesaikan sebarang masalah dan keraguan yang timbul berhubung pelaksanaan, penyediaan, dan penulisan entri.
- Memperakui sebarang kos yang terlibat dalam pelaksanaan projek.

Jawatankuasa Pakar Bidang

Keahlian : Para sarjana, cendekiawan, dan mereka yang mempunyai minat, kesungguhan, dan pakar dalam bidang-bidang tertentu.

Bidang Tugas :

- Menyelaraskan penyediaan dan pengumpulan entri mengikut urutan abjad bagi bidang masing-masing.
- Menetapkan kriteria pemilihan penulis dan penilai.
- Mencadangkan dan memperaku bidang dan subbidang dalam konteks keseluruhan yang hendak diliputi bagi pembinaan ESKM.
- Memperakui kadar honorarium penulis dan saguhati penilai sebagaimana yang dicadangkan oleh DBP.
- Menyediakan contoh penulisan entri yang ditetapkan.
- Menilai kemajuan pengumpulan entri dari semasa ke semasa.

Jawatankuasa Teknikal

Keahlian : Pengarah Penerbitan

Pengurus Kewangan

Pengurus Perniagaan

Ketua Bahagian Pusat Dokumentasi Melayu

Ketua Bahagian Reka Bentuk

Ketua Bahagian Penyelarasan Penerbitan

Ketua Bahagian Percetakan

Ketua Bahagian Ensiklopedia (setiausaha)

Bidang Tugas :

- Mengawal mutu entri yang hendak diterbitkan termasuk teks dan ilustrasi yang berkaitan.
- Mencadangkan jumlah cetak bagi setiap jilid.
- Mencadangkan kadar bayaran entri dan ilustrasi.
- Menyelaraskan dan mengawal mutu penyuntingan.
- Mencadangkan harga setiap jilid.
- Menetapkan piawaian percetakan dan penerbitan.

b) *Jadual Pelaksanaan Projek*

Usaha bagi menyiapkan projek ESKM ini mengambil masa selama 11 tahun, iaitu bermula dari tarikh perancangannya (1988) dan siap/terbit pada tahun 1999 (Lampiran 7). ESKM pada mulanya dirancang siap dalam tempoh lima tahun (Kertas Cadangan Projek ESKM 1987). Namun begitu, pihak editorial ESKM gagal menepati jadual perancangan awal. Terdapat beberapa masalah yang timbul semasa mengendalikan projek tersebut. Masalah-masalah ini akan dibincangkan dalam Bab 5.

c) Konsep dan Bidang (Kandungan Teks)

ESKM mengandungi 3,500 entri yang disusun mengikut abjad. Ensiklopedia ini merupakan bahan rujukan pertama dalam bahasa Melayu yang mengemukakan tentang tamadun dunia Melayu. Tujuan utama projek ini adalah untuk mendokumentasikan segala maklumat tentang sejarah, budaya, bahasa, dan sastera Melayu dalam bentuk ensiklopedia yang akan dijadikan rujukan, di samping menjadikannya sebagai khazanah persuratan Melayu. Entri-entri dalam ensiklopedia ini diklasifikasikan mengikut konsep dan kefahaman; adat dan kepercayaan; institusi dan organisasi; bahasa dan kesusasteraan; kebudayaan dan kesenian; dan tokoh dalam pelbagai bidang (yang berkaitan).

Sesuai dengan bentuk ensiklopedia yang dirancang, ESKM dapat dikatakan sebagai sebuah penerbitan yang khusus sifatnya. Bidang-bidang yang ada meskipun terhad tetapi memadai untuk memaparkan segala bentuk pengetahuan yang berkaitan dengan peradaban Melayu. Setiap bidang utama dipecahkan kepada entri-entri. Pakar bidang memberikan pandangan dan cadangan mengenai pecahan entri selanjutnya. Pecahan entri ini berdasarkan setiap idea, benda, peristiwa, tempat, atau tokoh yang ada hubungan dengan konsep ensiklopedia ini. Setiap entri ditulis berdasarkan jumlah perkataan dan halaman mengikut kategori yang telah ditetapkan (Manual dan Gaya Penerbitan ESKM 1996, 11), iaitu:

Kategori 1 Lebih kurang 2,000 perkataan (6-12 hlm.)

Kategori 2 Lebih kurang 700 – 1,000 perkataan (4-6 hlm.)

Kategori 3 Lebih kurang 400 – 700 perkataan (3-4 hlm.)

Kategori 4 Sehingga 400 perkataan (1-3 hlm.)

Bagi sesebuah penulisan entri yang baik pula, penulis seharusnya memenuhi beberapa aspek seperti memberi maklumat, mencapai objektif sasaran pembaca, menggunakan laras bahasa yang mudah, jelas, berkesan, bersifat langsung, bersifat pelbagai, dan saling melengkapi.

Ensiklopedia ini turut memuatkan 1,200 ilustrasi. Ilustrasi yang dipilih adalah sama ada dalam bentuk gambar/foto, rajah, lakaran, jadual, peta, graf, atau carta. Tujuan menempatkan ilustrasi pada entri-entri tertentu adalah untuk memberi petunjuk dan penerangan yang lebih jelas tentang entri tersebut.

d) *Honorarium dan Saguhati*

Bagi setiap penulis yang menyumbang entri diberikan insentif berupa honorarium mengikut kadar yang telah ditetapkan dengan berasaskan jumlah perkataan, kadar minimum dan maksimum (Manual dan Gaya Penerbitan ESKM 1996, 9). Jawatankuasa Teknikal ESKM telah menetapkan supaya honorarium penulis dibayar mengikut kategori:

Kategori 1 1,000 – 2,000 perkataan (RM700.00-RM1,000)

Kategori 2 700 –1,000 perkataan (RM500.00-RM700.00)

Kategori 3 400 – 700 perkataan (RM350.00-RM500.00)

Kategori 4 Sehingga 400 perkataan (maksimum RM300.00)

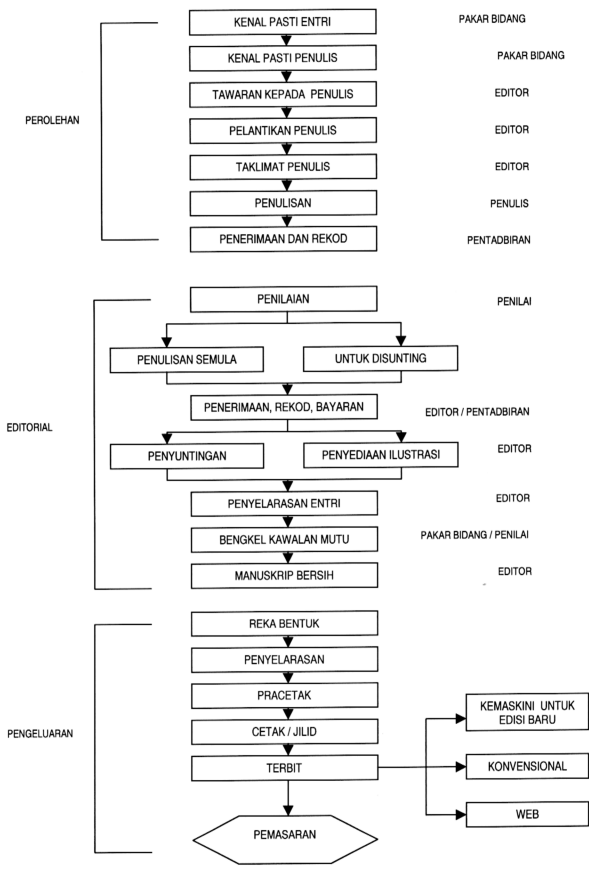
Bagaimanapun, jumlah honorarium ini masih tertakluk kepada perakuan Ketua Projek berasaskan kepada laporan penilai.

Bayaran saguhati kepada penilai pula diasaskan pada satu kadar yang ditetapkan, iaitu antara RM50.00 hingga RM150.00 bagi setiap entri. Manakala setiap ilustrasi dibayar mengikut kadar purata sekeping antara RM50.00 hingga RM300.00.

e) *Perolehan Entri*

Tahap dan aliran kerja-kerja perolehan atau pembinaan entri boleh dilihat seperti dalam carta Aliran Kerja ESKM pada halaman berikut.

Rajah 3.4: ALIRAN KERJA PENERBITAN ESKM

Peringkat pertama yang harus dilakukan oleh editor ialah mengumpul pakar bidang (mengikut bidang masing-masing) dalam satu pertemuan, iaitu Bengkel Perolehan Entri ESKM. Bengkel ini diadakan setiap bulan atau mengikut keperluan. Dalam bengkel ini, pakar bidang akan mencadangkan judul entri dan kemudian memilih mengikut kesesuaian. Pakar bidang juga menentukan penulis bagi setiap entri. Hampir semua penulis yang dipilih mempunyai latar belakang bidang ilmu yang baik. Dengan demikian, peranan editor lazimnya termasuklah menjadi pembimbing untuk membantu mewujudkan dan meningkatkan kemahiran bakal penulis itu. Peranan inilah yang akan menampakkan kewibawaan seseorang editor, di samping dapat menentukan entri yang dihasilkan benar-benar bermutu dan sesuai diterbitkan.

Biasanya penulis yang dipilih terdiri daripada ahli akademik dari pusat-pusat pengajian tinggi, institusi lain yang berkaitan, dan juga orang perseorangan. Pelantikan penulis secara rasmi diuruskan oleh editor. Pelantikan dibuat melalui surat tertentu, iaitu surat pelantikan penulis ESKM yang disahkan oleh Ketua Bahagian (Lampiran 8). Setelah disahkan, penulis haruslah menandatangani borang pengakuan kerja (Lampiran 9) dan mengisi borang biodata penulis. Jika perlu, editor akan memberi taklimat dan penerangan yang sejelas-jelasnya tentang entri yang ditawarkan. Secara kasarnya, editor akan memberi penerangan tentang gaya penerbitan, pendekatan, bahasa, dan lain-lain yang berkaitan di samping membekalkan *Manual dan Gaya Penerbitan ESKM* kepada penulis.

Penulis biasanya tidak dibiarkan bersendirian. Dari semasa ke semasa editor haruslah menghubungi penulis dan mengikuti kemajuan penulisan entri (melalui telefon atau surat peringatan penulisan). Pengawalan biasanya dibuat berdasarkan tempoh kerja yang telah dipersetujui oleh kedua-dua belah pihak, iaitu maksimum tiga bulan untuk menyiapkan penulisan. Perkara ini penting untuk memastikan penyediaan entri berjalan lancar seperti yang dirancang. Bagaimanapun, editor bolehlah mengubahsuaikan perancangannya sekiranya entri yang diharapkan itu tidak dapat diselesaikan mengikut penjadualan asal. Sekiranya penulis gagal juga mematuhi perjanjian, editor akan membatalkan surat pelantikan tersebut dan membuat pelantikan penulis baharu.

Editor dan pakar bidang akan berkumpul semula untuk menilai entri yang telah siap ditulis dalam satu bengkel, iaitu Bengkel Kawalan Mutu. Antara perkara yang dilihat dalam proses penilaian ialah bahasa (tatabahasa, gaya bahasa, istilah, ejaan, dsb.), isi kandungan, pendekatan, dan fakta-fakta khusus yang mungkin menimbulkan masalah atau isu. Berpandukan laporan penilaian pakar ini, editor boleh membuat pertimbangannya sendiri sama ada untuk menerima atau menolak atau memulangkan semula entri kepada penulis untuk dibaiki. Sekiranya entri perlu dibaiki, dengan berpandukan laporan dan sasaran penilai, editor haruslah menerangkan sejelas-jelasnya sebarang pembetulan dan penyemakan yang harus dibuat oleh penulis. Entri yang

telah dibaiki perlulah dinilai dan disemak secara menyeluruh oleh editor untuk memastikan tidak ada sebarang kesalahan lagi.

Di samping mengadakan bengkel kawalan mutu, editor juga boleh melantik penilai luar untuk menilai entri. Cara ini dilakukan untuk menjimatkan masa dan sekiranya pakar bidang agak sukar dikumpulkan. Bagi entri tertentu yang tidak banyak masalah, penilaian terus dibuat oleh editor. Misalnya, bagi entri tokoh yang masih hidup, editor akan menghubungi sendiri tokoh tersebut untuk menyemak dan melengkapkan fakta.

Semua entri yang lengkap diterima dan direkodkan oleh unit pentadbiran. Bagi entri yang sudah dinilai, bayaran boleh dibuat dengan menggunakan borang-borang tertentu. Borang-borang ini mengandungi maklumat mengenai orang yang membuat kerja itu dan seterusnya jumlah bayaran. Antara jenis bayaran ialah penulisan entri, penilaian entri, penyuntingan luar, perterjemahan (jika ada), dan penyediaan ilustrasi. Cadangan bayaran dibuat oleh editor dan diluluskan oleh Ketua Bahagian. Ketua Bahagian pula akan meluluskan bayaran berdasarkan hasil kerja. Unit pentadbiran juga bertanggungjawab dalam urusan penerimaan entri seperti (i) menyemak maklumat tentang penulis dan entri yang dibekalkan lengkap, (ii) mengeluarkan surat penerimaan entri, (iii) memasukkan maklumat penerimaan entri dalam sistem pangkalan data, (iv) merekodkan maklumat penerimaan entri dalam buku daftar entri, (v) membuat salinan pendua entri yang diterima, (vi) menfailkan

salinan asal entri termasuk disket dan ilustrasi, dan (vii) menyerahkan salinan entri kepada editor bidang untuk proses editorial.

f) Editorial

Hasil tulisan penyumbang, baik yang ditulis oleh pakar bidang mahupun yang ditulis oleh penulis yang dilantik, perlu disunting oleh editor. Penyuntingan kapi adalah berdasarkan *Manual dan Gaya Penerbitan ESKM* dan juga *Gaya Penerbitan Dewan*. Oleh sebab ESKM mengandungi empat bidang utama, editor setiap bidang dikehendaki menyunting entri mengikut bidang masing-masing. Entri yang siap disunting akan ditaip bersih untuk diserahkan kepada pengurus projek yang bertindak sebagai penyelaras. Tugas penyelaras yang utama ialah memastikan bahawa setiap entri mengikut format yang telah ditetapkan dan tiada lagi terdapat kesalahan fakta. Misalnya, entri yang siap disunting perlulah selaras dari segi ejaan; penggunaan gelaran/sapaan (bagi tokoh), mata wang, singkatan dan akronim; lengkap dengan bibliografi, dan rujuk silang. Hasil penyemakan yang dilakukan oleh penyelaras ini boleh dikatakan sebagai manuskrip bersih yang sedia untuk diatur huruf.

Di samping menyunting teks, setiap editor bidang juga perlu mencadangkan ilustrasi yang difikirkan sesuai bagi setiap entri. Cadangan ilustrasi ini dikemukakan kepada editor ilustrasi yang akan menguruskan penyediaan ilustrasi dengan Bahagian Reka Bentuk.

Ilustrasi yang dimaksudkan ialah sama ada dalam bentuk foto, rajah, jadual, graf, lakaran, atau peta.

Kerja-kerja penerbitan sebuah ensiklopedia memerlukan satu pasukan atau kumpulan kerja yang mantap. Dari semasa ke semasa, para editor dan petugas ESKM akan berbincang tentang perkara-perkara yang berkaitan dengan penerbitan ESKM dan jika perlu, mesyuarat diadakan setiap bulan. Dalam hal ini, spesifikasi buku, panduan pengguna, rujuk silang, ejaan, penyediaan kulit, dan reka letak ESKM dibincang bersama-sama untuk mencapai persetujuan.

i) Penyediaan Rujuk Silang

Rujuk silang digunakan apabila maklumat tambahan boleh didapati pada entri yang lain. Dalam ESKM, rujuk silang diletakkan di barisan akhir teks. Rujuk silang sama ada ditulis *lih.* (lihat) atau *lih.j.* (lihat juga) dan singkatan ini dicetak dengan huruf condong. Rujuk silang akan mengarahkan pembaca kepada tajuk entri yang mengandungi maklumat tentang perkara khusus yang dicari. Rujuk silang *lih.* mengarahkan pembaca kepada tajuk entri yang sebenar. Rujuk silang bagi tokoh misalnya, mengarahkan pembaca kepada nama tokoh itu yang paling dikenali termasuk nama samarannya. Begitu juga halnya dengan nama pertubuhan, agensi, persatuan, dan sebagainya.

Contoh:

A.B. Kasih *lih.* **Tengku Abu Bakar Husny**

Badan Koordinasi Kesenian Nasional Indonesia *lih.* **BKKNI**

Rujuk silang *lih.j.* mengarahkan pembaca kepada tajuk entri yang ada kaitan dengan perkara yang sedang dirujuk itu.

Contoh:

Dato' Siamang Gagap, 1 : 594b

lih.j. **Perang Bukit Putus**

Bahasa Melayu Singapura, 1 : 379b

lih.j. **Jawatankuasa Bahasa Melayu Singapura; MABBIM**

ii) Penyediaan Indeks

Jilid indeks adalah untuk melengkapkan penerbitan sebuah ensiklopedia. Jilid ini bertujuan untuk memudahkan para pembaca mencari bahan atau entri yang diperlukan dengan cepat dan berkesan. Jilid indeks mengelompokkan semua rujukan yang berkaitan dengan entri yang terdapat dalam ESKM ke dalam satu jilid. Entri dalam ESKM disusun mengikut urutan abjad dan rujuk silang turut dimuat dalam teks; justeru pembaca perlu merujuk indeks untuk mendapatkan maklumat tambahan bagi sesuatu topik atau perkara.

Keperluan utama bagi setiap indeks mestilah jelas dan persembahannya hendaklah ringkas dan padat. Beberapa proses diolah untuk mendapatkan satu bentuk indeks. Pada mulanya setiap rujukan perlulah dikenal pasti melalui definisi, pencirian, dan seumpamanya. Kemudian, semua rujukan bagi satu perkara akan digabungkan di bawah satu tajuk indeks. Akhir sekali, rupataip yang berbeza dipilih bagi merujuk

entri yang mempunyai artikel lengkap, entri yang tidak mempunyai artikel, dan penerang bagi entri.

Contoh untuk mendapatkan maklumat indeks:

Huruf besar dan kecil tebal - merujuk entri yang mempunyai artikel

Huruf besar dan kecil medium - merujuk entri yang tidak mempunyai artikel

- merujuk penerang bagi entri

Untuk mendapatkan maklumat tentang sesuatu perkara, pembaca hendaklah menggunakan kata kunci atau kata-kata yang mengandungi idea tentang perkara tersebut. Misalnya, untuk mengetahui apakah amalan yang terdapat dalam adat perpatih, cari tajuk 'adat perpatih' dalam indeks. Di bawah tajuk itu terdapat penerang yang berkaitan.

Adat Perpatih

amalan, 1 : 138a

peraturan, 1 : 140a

sejarah, 1 : 86a, 138a

lih.j. **Kekerabatan Melayu; Keluarga Melayu; Teromba**

Maklumat tersebut terdapat dalam Jilid 1, hlm. 138, kolom a

Indeks ESKM telah disusun oleh kumpulan editor di Bahagian Ensiklopedia. Penyusunan indeks hanya dapat dilakukan setelah keempat-empat jilid ESKM lengkap, iaitu mengandungi halaman atau muka surat. Penyusunan indeks perlu dibuat berhati-hati dan dalam

tempoh yang agak terhad. Untuk menghasilkan jilid indeks ini, Bahagian Ensiklopedia telah mengadakan beberapa pertemuan dalam bentuk bengkel yang dihadiri oleh editor yang terlibat. Bahagian Ensiklopedia juga mendapatkan khidmat nasihat dan bimbingan daripada Puan Fuziah Mohd. Nazar, pensyarah Kajian Sains Perpustakaan dan Maklumat, Universiti Teknologi Mara.

Jilid Indeks ESKM mengandungi beberapa jenis indeks dan senarai, iaitu indeks perkara, indeks biografi, indeks penerbitan, senarai bidang, senarai ilustrasi, dan bibliografi. Indeks perkara ialah indeks utama yang mengandungi senarai tajuk perkara yang terdapat dalam kesemua jilid ESKM. Indeks ini disusun mengikut abjad dan mempunyai rujuk silang.

Contoh:

Acuman Mahkota [novel], 1 : 80b

lih.j. **Abdul Kadir Adabi**

Adai-adai, 1 : 81b

Adam A. Kadir, Dato', 1 : 82a

Adat

definisi, 1 : 83b

kategori, 1 : 85b

undang-undang, 1 : 85a

upacara, 1 : 84b

Indeks biografi terdiri daripada senarai nama tokoh serta gelaran dan nama samaran yang popular, yang disusun mengikut abjad dan mempunyai rujuk silang.

Contoh:

Abdul Hamid Omar, Tun, 1 : 34b

Abdul Haris Nasution, 1 : 35b

Abdul Jalil Abd. Rahman *lih. Jalil A. Rahman*

Abu Bakar Ashaari, 1 : 73a

lih.j. Kaum Muda Kaum Tua

Indeks penerbitan pula merangkumi senarai judul penerbitan yang meliputi judul buku, akhbar, majalah, biografi, antologi (cerpen, drama), novel, drama, cerpen, esei, puisi, filem, lukisan, skrip drama (pentas, tv, radio), lagu, jurnal, ensiklopedia, kamus, monograf, dokumen, laporan, kertas kerja, dan latihan ilmiah.

Contoh:

Anak-anak Pasir Pekan [cerpen], **2 : 729a**

Anak-anak Senja [Twilight Children] [kumpulan puisi], **2 : 1000b**

Anakku Sazali [filem], **2 : 736a, 1042a**

Contoh indeks yang ada terjemahan:

After the War and Other Stories [kumpulan cerpen] terjemahan

Sangkar, 1 : 156a, 268b

Arasi no Naka no Manyar [novel] terjemahan **Burung-burung**

Manyar, 4: 2597b

Terdapat lebih kurang 13,562 entri bagi ketiga-tiga jenis indeks ini. Senarai bidang mengandungi semua bidang dan subbidang; senarai ilustrasi menyenaraikan jenis ilustrasi yang ada; dan bibliografi memuatkan senarai bahan rujukan utama yang digunakan dalam penulisan entri bagi ensiklopedia ini.

g) *Pengeluaran*

Beberapa peringkat perlu dilalui sebelum manuskrip bersih diserahkan kepada Bahagian Penyelarasan Penerbitan. Setiap editor mesti memastikan bahawa manuskrip yang ditangani mereka disunting bersih, yakni tidak ada lagi pembetulan, tambahan dan pemotongan, kecuali disebabkan arahan tertentu. Entri-entri disusun seelok-eloknya mengikut abjad, dan dijadikan sebuah manuskrip (dalam bentuk hard-copy). Sekali lagi manuskrip ini disemak oleh Sidang Editorial Bahagian Ensiklopedia (kumpulan kawalan mutu) yang meneliti beberapa perkara seperti mutu bahasa, ejaan, istilah, keselarasan tajuk dengan kandungan, ilustrasi dan lain-lain. Jika sidang editorial berpuas hati dengan manuskrip berkenaan, satu cop kelulusan diberikan yang ditandatangani oleh pengerusi sidang editorial (Ketua Bahagian).

Seterusnya, manuskrip berserta disket, ilustrasi dan reka letak diserahkan kepada Bahagian Penyelarasan Penerbitan untuk proses atur huruf. Penyediaan atur huruf manuskrip ESKM dikendalikan oleh Syarikat Maamal Grafik Sdn. Bhd. Proses atur huruf tidak memakan masa yang lama. Setelah siap diatur huruf, bahan atur huruf dan

manuskrip asal dikembalikan kepada editor berkenaan untuk disemak. Dalam hal ini, penyemakan pruf dibuat sebanyak tiga kali dan pembetulan pada pruf yang agak ketara sepatutnya dielakkan. Untuk mendapat satu jilid yang lengkap, pihak pengatur huruf akan menyusun entri-entri mengikut abjad berdasarkan ejaan bagi satu-satu entri.

Seterusnya, bahan yang siap diatur huruf dibuat filem atau NSK. Penyediaan filem bagi manuskrip ESKM juga dikendalikan oleh syarikat luar, iaitu Syarikat Etalas Sdn. Bhd. dan Syarikat Hagama Sdn. Bhd. Penyelaras selalu berhubung dan kadang-kadang duduk bersama-sama pereka bentuk di syarikat berkenaan bagi memastikan penyediaan filem ini dibuat dengan sempurna. Selepas siap penyediaan NSK, bahan ESKM telah sedia untuk dicetak. Kerja-kerja mencetak ESKM dilakukan oleh Percetakan DBP sendiri. ESKM dicetak sebanyak 5,000 set dan sebuah kotak khas disediakan bagi memuatkan kesemua jilid ESKM.

h) Promosi dan Pemasaran

Sebelum dan setelah ESKM berada di pasaran, Bahagian Perniagaan DBP telah mengadakan beberapa aktiviti promosi. Antara aktiviti promosi yang telah dijalankan oleh Bahagian Perniagaan ialah tawaran istimewa semasa majlis pelancaran; iklan dalam akhbar tempatan, majalah DBP, dan buku cenderamata korporat. Di samping itu, promosi juga dibuat melalui slot Malaysia Hari Ini (RTM), peragaan di Pesta Buku Antarabangsa Kuala Lumpur, pameran buku di Frankfurt, promosi secara

terus oleh pengedar-pengedar DBP dan tawaran istimewa kepada para pelanggan individu korporat.

Sebagai strategi jualan ESKM, Bahagian Perniagaan dengan kerjasama Bahagian Ensiklopedia telah mengadakan promosi melalui Sesi Bicara Buku. Majlis ini telah berlangsung di lima lokasi, iaitu Seremban, Sungai Petani, Kuala Terengganu, Kota Kinabalu, dan Kuala Lumpur. Sesi Bicara Buku ini diadakan sebaik sahaja selesai pelancaran ESKM. Melalui majlis ini, DBP mengundang beberapa orang panel (pakar bidang ESKM) untuk membicarakan kandungan ESKM. Majlis bercorak forum ini dihadiri oleh 200 orang peserta setiap kali sesi berlangsung.

Untuk pemasaran ESKM, ensiklopedia ini dijual sama ada secara langsung atau melalui wakil pengedar DBP. Jualan secara langsung dibuat melalui pengedar, iaitu Perdana Marketways Sdn. Bhd. berdasarkan pesanan pelanggan.

i) Penyemakan dan Kemaskini

Bahagian Editorial ESKM merancang untuk mengemaskinikan bahan-bahan dalam ESKM dari semasa ke semasa. Antara aktiviti yang dirancang ialah:

- Menerbitkan suplemen tahunan yang mengandungi bahan-bahan atau fakta terbaru. Bahan-bahan ini akan diedarkan kepada pemilik-pemilik ESKM.

- Menerbitkan buku data tahunan bagi mengemaskinikan fakta berupa statistik.
- Mengadakan skim khidmat nasihat khas untuk pemilik-pemilik ESKM. Mereka boleh menulis untuk mendapatkan bahan-bahan tambahan atau mendapat maklumat terbaharu tentang satu-satu perkara atau sebarang pertanyaan berhubung dengan kandungan ESKM.
- Menerbitkan edisi semakan atau edisi baharu pada bila-bila masa yang dirasakan perlu dibuat satu rombakan besar dari segi konsep atau pembahagian bidang atau entri.
- Menerbitkan ESKM dalam bentuk penerbitan CD-ROM.

3.5.2 Pelaksanaan Projek Karya Terjemahan (Secara Pengkomisian)

Sebanyak dua judul atau projek ensiklopedia karya terjemahan secara pengkomisian yang diusahakan oleh DBP. Projek tersebut ialah ESD dan ED. ESD telah pun terbit pada tahun 2000, manakala projek ED masih lagi pada tahap penyemakan akhir manuskrip bersih dan dijangka dapat diterbitkan pada tahun 2001. Untuk menjelaskan cara atau kaedah pelaksanaan projek secara pengkomisian ini, pengkaji memilih ESD sebagai contoh.

Terlebih dahulu, pengkaji perlu menjelaskan maksud 'pengkomisian'. Pengkomisian membawa maksud memberi komisyen atau upah kepada syarikat yang memberi khidmat seperti menterjemah, menilai, mereka

bentuk, membaca pruf, dan mengatur huruf kepada penerbitan DBP. DBP bertanggungjawab memastikan tenaga editor yang diupah dapat menguruskan kerja-kerja penerbitan dengan sempurna. DBP hanya menilai dan mengawal mutu manuskrip supaya ia tidak bercanggah daripada kehendak DBP.

ESD mula diusahakan penerbitannya pada 31 Julai 1998 dengan termeterainya perjanjian pengkomisian antara DBP dengan Syarikat Maamal Grafik Sdn. Bhd. Bermula pada tarikh tersebut, syarikat ini diberi tempoh selama 10 bulan untuk menyiapkan bahan, iaitu menguruskan kerja-kerja menterjemah, menyunting, mengatur huruf, dan kerja-kerja lain yang berkaitan sehingga ke peringkat penyediaan NSK dan filem positif. Pihak DBP pula akan mengawal mutu dan penjadualan kerja yang dilakukan oleh syarikat. Pengawasan ini dilakukan oleh pihak editorial dengan dibantu oleh Jawatankuasa Penasihat dan Pakar Bidang ESD. DBP juga bertanggungjawab pada peringkat percetakan dan pemasaran.

a) *Jadual Pelaksanaan Projek*

Usaha bagi menyiapkan projek ESD ini mengambil masa 26 bulan, iaitu bermula dari tarikh perjanjian pengkomisian (Ogos 1998) dan siap/terbit pada Ogos 2000 (Lampiran 10).

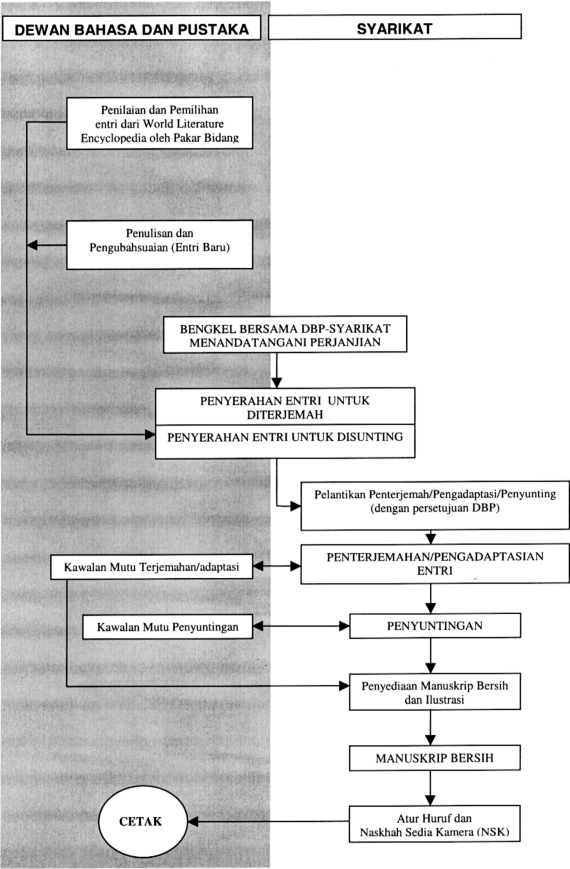
Walaupun dalam perjanjian syarikat diberi tempoh 10 bulan untuk menyiapkan kerja-kerjanya, tetapi syarikat memohon untuk melanjutkan tempoh selama empat bulan lagi kerana untuk penyediaan NSK. Melihat

pada jadual ini, tempoh yang agak lama (8 bulan) diuntukkan pada tender percetakan.

b) *Proses atau Aliran Kerja*

Tahap dan aliran kerja-kerja penerbitan ESD boleh dilihat seperti dalam carta Aliran Kerja ESD pada halaman berikut:

3.5 ALIRAN KERJA PENERBITAN ENSIKLOPEDIA SASTERA DUNIA

Secara teknikalnya, mengendalikan projek terjemahan ensiklopedia agak mudah dari segi perolehan entri. Ini kerana bahan telah sedia ada, cuma pihak editorial DBP perlu memilih entri-entri yang difikirkan sesuai bagi tajuk ensiklopedia yang diusahakan. Di samping itu, entri baharu yang ada kaitan dengan tempatan, ditambah kepada entri yang telah dipilih, untuk melengkapkan dan memantapkan kekuatan kandungan ensiklopedia tersebut. Proses pemilihan entri dilakukan oleh Jawatankuasa Penasihat dan Pakar Bidang ESD dalam Bengkel Pemilihan dan Perolehan Entri ESD. Bengkel ini diadakan beberapa kali mengikut keperluan. Dalam bengkel ini pakar bidang akan memilih entri yang sesuai mengikut kategori: sama ada entri ditolak (gugur), entri diterima secara keseluruhan, atau entri diterima dengan ubahsuai. Di samping memilih entri, pakar bidang juga ditugaskan untuk mencadangkan entri baharu serta menentukan penulis bagi setiap entri yang dicadangkan itu. Bagi penulisan entri baharu, DBP sendiri yang menguruskan pelantikan penulis. Prosedur pelantikan penulis entri adalah sama seperti kaedah pelantikan penulis entri bagi karya asli.

Setelah selesai pemilihan entri, barulah DBP dan syarikat menandatangani perjanjian pengkomisian. Pada masa ini, DBP menyerahkan entri yang perlu diterjemahkan (berserta jilid asal) dan juga entri baharu yang perlu disunting. Kerja-kerja menterjemah dan menyunting mengambil masa selama 10 bulan. Memandangkan tarikh perjanjian tidak dapat ditepati, pihak syarikat telah memohon tempoh perjanjian dilanjutkan selama empat bulan untuk kerja-kerja mengatur

huruf, penyediaan indeks, penyemakan pruf akhir, dan penyediaan NSK. Kawalan mutu terjemahan dan penyuntingan dilakukan oleh sidang editorial ESD dan Jawatankuasa Penasihat dan Pakar Bidang ESD dalam Bengkel Kawalan Mutu. Jika perlu, wakil atau editor bagi pihak syarikat turut hadir bersama bagi memastikan penyediaan manuskrip bersih dibuat dengan sempurna. Setelah pihak DBP berpuas hati dengan kerja-kerja menterjemah dan menyunting, barulah syarikat dibenarkan mengatur huruf dan seterusnya menyediakan NSK manuskrip ESD.

Selepas penyerahan NSK, kerja-kerja mencetak ESD diuruskan oleh DBP. Pembukaan tender percetakan untuk ESD mengambil masa selama lapan bulan. ESD dicetak oleh Syarikat Malindo Sdn. Bhd. dan ensiklopedia ini dicetak sebanyak 2,000 set. Kerja-kerja percetakan siap dalam tempoh empat bulan, manakala urusan pemasaran ESD diserahkan kepada Bahagian Perniagaan DBP.

3.6 Kesimpulan

Bab ini secara keseluruhannya memberi tumpuan khusus kepada Bahagian Ensiklopedia yang bertanggungjawab menerbitkan ensiklopedia DBP. Sebagai kesimpulannya, dapat dikatakan bahawa DBP memang aktif dalam bidang penerbitan ensiklopedia, iaitu dari segi jumlah projek yang dilaksanakan dan kebanyakannya dijalankan serentak. Setiap projek pula mempunyai jawatankuasa penasihat dan

pakar bidang masing-masing bagi memastikan bahawa ensiklopedia yang diusahakan atau diterbitkan itu berkualiti dan berwibawa.

Dari segi pelaksanaan projek pula, DBP mengusahakan dua jenis karya, iaitu ensiklopedia karya asli dan ensiklopedia karya terjemahan. Untuk projek karya asli, DBP menggunakan sepenuhnya tenaga editor dalaman. Manakala bagi projek karya terjemahan pula, DBP melaksanakannya melalui dua cara, iaitu projek kerjasama dan penerbitan secara pengkomisian. Dengan cara begini, DBP tidak perlu menggunakan tenaga dalaman yang ramai, memadai dengan melantik seorang pengurus projek untuk memantau pelaksanaan sesuatu projek.

Dari segi perancangan jangka panjang, DBP akan terus berusaha untuk mengemaskinkan judul-judul yang telah terbit, di samping merancang judul-judul baharu. Tidak ketinggalan juga, DBP merancang untuk menerbitkan beberapa judul ensiklopedia dalam bentuk CD-ROM.